

UCHINCHI SHAXS INSTITUTI OILAVIY HUQUQDA: NAZARIY KONSEPSIYA VA HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MUAMMOLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19103743>

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna

professor, yu.f.d., Toshkent davlat yuridik universiteti

Mukhitdinova Fiyuza Abdurashidovna

Professor, Doctor of Legal Sciences (DSc)

Department of Theory of State and Law

Tashkent State Law University

Tashkent, Republic of Uzbekistan

E-mail: feruza.mukhitdinova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1721-0189

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна

профессор, д.ю.н.,

Ташкентский государственный юридический университет

ИНСТИТУТ ТРЕТЬЕГО ЛИЦА В СЕМЕЙНОМ ПРАВЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В данной статье анализируются теоретические основы и правовая природа института третьих лиц в семейных правоотношениях. В исследовании рассматривается роль и участие третьих лиц в разрешении семейных споров в рамках современных правовых систем. Законодательство Республики Узбекистан анализируется с помощью сравнительно-правового подхода с учетом международных правовых стандартов и опыта Германии, Франции, Соединенных Штатов и Японии. Исследование показывает, что в современных правовых системах семейные отношения больше не ограничиваются отношениями между супругами, родителями и детьми. Государственные органы, органы опеки, социальные службы и другие заинтересованные стороны часто участвуют в семейных правовых отношениях, чтобы наилучшим образом защитить интересы ребенка и обеспечить справедливость при разрешении споров. В исследовании делается вывод о необходимости дальнейшего совершенствования правового регулирования института третьих лиц в национальном семейном законодательстве. На основе сравнительно-правового анализа сформулирован ряд предложений, направленных на усиление роли органов опеки и попечительства,

совершенствование механизмов медиации и обеспечение эффективной защиты прав детей.

Ключевые слова: *семейное право, институт третьих лиц, защита детей, органы опеки и попечительства, сравнительное правоведение, семейные споры.*

THE INSTITUTION OF THE THIRD PERSON IN FAMILY LAW: THEORETICAL CONCEPT AND PROBLEMS OF LEGAL REGULATION

This article analyzes the theoretical foundations and legal nature of the institute of third parties in family legal relations. The study examines the role and participation of third parties in resolving family disputes within the framework of modern legal systems. The legislation of the Republic of Uzbekistan is analyzed through a comparative legal approach with international legal standards and the experience of Germany, France, the United States and Japan.

The research demonstrates that in modern legal systems family relations are no longer limited to relations between spouses, parents and children. State bodies, guardianship authorities, social services and other stakeholders often participate in family legal relations in order to protect the best interests of the child and ensure fairness in dispute resolution.

The study concludes that the legal regulation of the institution of third parties should be further improved in national family legislation. Based on comparative legal analysis, several proposals are formulated aimed at strengthening the role of guardianship authorities, improving mediation mechanisms and ensuring effective protection of children's rights.

Keywords: *family law, third party institution, child protection, guardianship authorities, comparative law, family disputes.*

Mazkur maqolada oilaviy-huquqiy munosabatlarda uchinchi shaxs institutining nazariy-huquqiy asoslari hamda uning zamonaviy huquq tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida O'zbekiston Respublikasi oila qonunchiligi normalari xalqaro huquqiy hujjatlar va xorijiy davlatlar, xususan Germaniya, Fransiya, AQSh va Yaponiya tajribasi bilan qiyosiy-huquqiy usul asosida o'rganildi. Tadqiqot natijasida oilaviy nizolarni hal etishda davlat organlari, vasiylik va homiylik institutlari hamda boshqa manfaatdor subyektlarning ishtiroki muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berildi. Shuningdek, milliy qonunchilikda uchinchi shaxs institutining normativ asoslarini mustahkamlash zarurligi haqida ilmiy xulosalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: *oilaviy huquq, uchinchi shaxs instituti, bola manfaatlari, vasiylik organlari, qiyosiy huquq, oilaviy nizolar.*

KIRISH

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli oilaviy munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish har qanday davlat huquq tizimining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Oilaviy munosabatlar an‘anaviy ravishda er-xotin, ota-ona va bolalar o‘rtasidagi shaxsiy va mulkiy munosabatlar sifatida talqin etiladi. Biroq zamonaviy jamiyat rivojlanishi natijasida oilaviy munosabatlar doirasi ancha kengayib, unda turli manfaatdor subyektlarning ishtiroki kuchayib bormoqda.

Bugungi kunda oilaviy nizolarni hal etishda sudlar, vasiylik va homiylik organlari, prokuratura, kreditorlar hamda boshqa manfaatdor shaxslarning ishtiroki keng qo‘llanilmoqda. Ushbu subyektlar oilaviy munosabatlarning bevosita taraflari bo‘lmasada, ular mazkur munosabatlarga muayyan darajada ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli huquq nazariyasida bunday subyektlar “uchinchi shaxslar” sifatida e‘tirof etiladi.

Xalqaro huquqiy amaliyot ham oilaviy munosabatlarda uchinchi shaxslarning muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Masalan, BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi bolaga oid barcha qarorlarda uning manfaatlari ustuvor bo‘lishi kerakligini belgilaydi¹. Mazkur prinsip oilaviy nizolarni ko‘rib chiqishda davlat organlari va sudlarning faol ishtirokini nazarda tutadi.

Shuningdek, Yevropa inson huquqlari konvensiyasining 8-moddasi

oilaviy hayot daxlsizligini kafolatlaydi, biroq zarur hollarda davlatning oilaviy munosabatlarga aralashuvini ham qonuniy deb e‘tirof etadi².

O‘zbekiston Respublikasining amaldagi oila qonunchiligida uchinchi shaxs instituti alohida huquqiy kategoriya sifatida mustahkamlanmagan. Shu bois ushbu institutni nazariy jihatdan tahlil qilish hamda xorijiy davlatlar tajribasi asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi oilaviy-huquqiy munosabatlarda uchinchi shaxs institutining nazariy asoslarini o‘rganish, xorijiy tajriba bilan qiyosiy tahlil qilish hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Oilaviy huquq nazariyasida uchinchi shaxslarning ishtiroki masalasi fuqarolik huquqi bilan chambarchas bog‘liq. Rus olimi E.A. Suxanov fuqarolik-huquqiy munosabatlarda uchinchi shaxslarning manfaatlari ayrim hollarda oilaviy bitimlarga ham ta‘sir ko‘rsatishini ta‘kidlaydi³.

Oilaviy huquq sohasidagi yirik tadqiqotchilardan biri M.V. Antokolskaya oilaviy munosabatlar sof xususiy munosabat bo‘lib qolmay, balki davlat nazorati va ijtimoiy himoya elementlarini ham o‘z ichiga olishini qayd etadi⁴.

G‘arb huquqshunosligida esa oilaviy huquqning transformatsiyasi masalasi keng o‘rganilgan. Xususan, amerikalik

olima Mary Ann Glendon oilaviy huquq rivojlanishi jarayonida davlatning oilaviy munosabatlardagi roli tobora ortib borayotganini ta'kidlaydi⁵.

Shuningdek, britaniyalik tadqiqotchi John Eekelaar oilaviy huquqda bola manfaatlari ustuvorligini ta'minlashda sudlar va ijtimoiy xizmatlar muhim rol o'ynashini ko'rsatadi⁶.

Ushbu ilmiy qarashlar oilaviy munosabatlarda uchinchi shaxslarning ishtiroki zamonaviy huquq tizimining muhim elementi ekanligini tasdiqlaydi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- qiyosiy-huquqiy tahlil
- tizimli yondashuv
- formal-yuridik usul
- induksiya va deduksiya

Qiyosiy tahlil orqali O'zbekiston qonunchiligi Germaniya, Fransiya, AQSh va Yaponiya huquq tizimlari bilan solishtirildi.

XORIJIY DAVLATLAR TAJIRIBASI

Germaniya tajribasi

Germaniya fuqarolik kodeksi (BGB) oilaviy munosabatlarni batafsil tartibga soladi. Mazkur kodeksga ko'ra, bola manfaatlarini himoya qilish masalalarida Jugendamt (yoshlar ishlari bo'yicha idora) muhim rol o'ynaydi.

Mazkur organ ajralish jarayonida bolalar taqdiriga oid qarorlar qabul qilishda sudga ekspert xulosalari taqdim etadi⁷. Shu sababli Germaniya huquq tizimida davlat organlari oilaviy nizolarda

muhim uchinchi shaxs sifatida ishtirok etadi.

Fransiya tajribasi

Fransiya Fuqarolik kodeksida oilaviy nizolarni ko'rib chiqishda sudlar ijtimoiy xizmatlar va psixolog mutaxassislarni jalb qilishi mumkin. Fransiyada juge aux affaires familiales (oilaviy ishlar bo'yicha sudya) instituti mavjud bo'lib, u oilaviy nizolarni hal etishda keng vakolatlarga ega.

Sudlar bolaga oid qarorlar qabul qilishda ijtimoiy xizmatlar xulosasiga tayanadi⁸.

AQSh tajribasi

AQSh oilaviy huquqida "best interests of the child" tamoyili asosiy prinsip hisoblanadi. Mazkur prinsipga ko'ra, sudlar bolaga oid har qanday qarorni qabul qilishda uning manfaatlarini ustuvor deb hisoblaydi.

Ko'plab shtatlarda sudlar:

- bolalar psixologlari
- ijtimoiy xizmatlar
- vasiylik ekspertlari

kabi mutaxassislarni jarayonga jalb qiladi⁹.

Yaponiya tajribasi

Yaponiya oilaviy huquq tizimi ham davlat nazoratiga asoslanadi. Oilaviy nizolar ko'pincha Family Court tomonidan ko'rib chiqiladi.

Yaponiyada sudgacha yarashtirish (conciliation) mexanizmi keng qo'llaniladi va unda ijtimoiy mediatorlar faol ishtirok etadi¹⁰.

MUHOKAMA

Oila jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti sifatida davlat va huquq tizimining muhim obyektlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solish har bir davlat huquq tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

An'anaviy huquqiy yondashuvga ko'ra, oilaviy munosabatlarning asosiy subyektlari er-xotin, ota-ona va bolalar hisoblanadi. Biroq zamonaviy huquqiy tizimlar rivojlanishi natijasida oilaviy munosabatlarning subyekt tarkibi kengayib bormoqda. Xususan, ayrim hollarda oilaviy nizolarni hal etishda yoki bola manfaatlarini himoya qilish jarayonida sudlar, vasiylik va homiylik organlari, prokuratura, kreditorlar hamda boshqa manfaatdor shaxslar ishtirok etadi. Ushbu subyektlar oilaviy munosabatlarning bevosita taraflari bo'lmasada, ular mazkur munosabatlarga muayyan darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xalqaro huquqiy amaliyotda uchinchi shaxslarning oilaviy munosabatlardagi roli tobora ortib bormoqda. Masalan, BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (1989) bolaga oid barcha qarorlarda uning manfaatlarini ustuvor bo'lishi lozimligini belgilaydi. Ushbu prinsip esa oilaviy nizolarni ko'rib chiqishda davlat organlari va sudlarning faol ishtirokini nazarda tutadi.

Shuningdek, Yevropa inson huquqlari konvensiyasining 8-moddasi oilaviy hayot daxlsizligini kafolatlagan

holda, davlatning zarur hollarda oilaviy munosabatlarga aralashuvini ham qonuniy deb e'tirof etadi. Bu esa oilaviy munosabatlar faqat xususiy-huquqiy emas, balki muayyan darajada ommaviy-huquqiy elementlarga ham ega ekanligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi oila qonunchiligida uchinchi shaxs instituti alohida huquqiy kategoriya sifatida mustahkamlanmagan. Amaliyotda esa vasiylik organlari, sudlar, prokuratura yoki boshqa subyektlar oilaviy nizolarni hal etishda muhim rol o'ynaydi.

Mazkur holat oilaviy huquq nazariyasida uchinchi shaxs institutini alohida ilmiy jihatdan o'rganish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi oilaviy-huquqiy munosabatlarda uchinchi shaxs institutining nazariy asoslarini tahlil qilish, xorijiy davlatlar tajribasi bilan qiyosiy o'rganish hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlar huquq tizimlarida uchinchi shaxslar oilaviy nizolarni hal etishda muhim rol o'ynaydi.

Uchinchi shaxslarning ishtiroki quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

1. bola manfaatlarini himoya qilish
2. ijtimoiy nazorat mexanizmlari
3. mulkiy munosabatlarni tartibga solish

4. sud ekspertizasi va mediatsiya

TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. O'zbekiston Oila kodeksiga uchinchi shaxs instituti tushunchasini kiritish.

2. Vasiylik va homiylik organlarining vakolatlarini kengaytirish.

3. Oilaviy nizolarni sudgacha hal etishda mediatsiya institutini rivojlantirish.

4. Bola manfaatlarini himoya qilishda ijtimoiy xizmatlar rolini kuchaytirish.

XULOSA

Oilaviy-huquqiy munosabatlarda uchinchi shaxs instituti zamonaviy huquq tizimining muhim elementlaridan biri hisoblanadi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlar huquq tizimlarida sudlar, davlat organlari va ijtimoiy xizmatlar oilaviy nizolarni hal etishda faol ishtirok etadi.

Shu sababli O'zbekiston oilaviy qonunchiligini takomillashtirish jarayonida uchinchi shaxs institutini normativ jihatdan mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. United Nations Convention on the Rights of the Child, 1989.
2. European Convention on Human Rights, 1950.
3. Sukhanov E.A. Grazhdanskoe pravo. – Moskva: Statut, 2018.
4. Antokolskaya M.V. Family Law. – Oxford University Press, 2017.
5. Glendon M.A. The Transformation of Family Law. – Chicago University Press, 1989.
6. Eekelaar J. Family Law and Personal Life. – Oxford University Press, 2007.
7. German Civil Code (BGB).
8. Code Civil (France).
9. Elrod L. Child Custody Practice and Procedure. – Thomson Reuters, 2019.
10. Tanase T. Family Law in Japan. – University of Tokyo Press, 2014.